

**TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING
IN THE PROCESS OF HIGHER EDUCATION**

OLIY TA'LIM JARAYONIDA TANQIDIY FIKRLASHNI
RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Sayidova Mehrinoz O'ktamjon qizi

Andijon davlat texnika instituti M-18-24 guruh magistranti

sayidovag4@gmail.com

+998 91 491 51 57

G'aniyev Xurshidbek Yoqubjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Huquqni muhofaza qilish akademiyasi talabasi

khurshidganiyev577@gmail.com

+998 94 012 55 77

Annotatsiya: Maqolada oliy ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalar muhokama qilinadi. O'zbekiston va MDH mamlakatlari olimlarining tadqiqotlariga tayangan holda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda qo'llaniladigan innovatsion metodlar va interfaol usullar ko'rib chiqiladi. Ushbu texnologiyalar ta'lim jarayonida talabalar tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikrlash, oliy ta'lim, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, keys-stadi, innovatsion texnologiyalar.

Abstract: The article discusses technologies aimed at developing critical thinking in the process of higher education. Based on the research of scientists of Uzbekistan and the CIS countries, innovative methods and interactive methods used in the formation of critical thinking are considered. These technologies serve to increase students' ability to think critically in the educational process.

Key words: Critical thinking, higher education, interactive methods, problem-based learning, case-study, innovative technologies.

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimining asosiy maqsadi zamonaviy bilimlarga ega, tanqidiy fikrlay oladigan mutaxassislar tayyorlashdir. Tanqidiy fikrlash – muhokama qilinayotgan masala bo'yicha o'z pozitsiyasini egallash va uni asoslash qobiliyatini, suhbatdoshni tinglash, dalillarni sinchkovlik bilan ko'rib chiqish va ularning mantig'ini tahlil qilish qobiliyatini ta'minlaydigan fikrlash; nafaqat axborotni o'zlashtirish, balki uni tanqidiy baholash, tushunish va qabul qilish qobiliyati. Bu nima qilish va nimaga ishonish haqida qiyin qarorlar qabul

qilish uchun aqlli, muvozanatli yondashuv. Tanqidiy fikrlash ma'lum miqdordagi ishonchsizlikni, umume'tirof etilgan haqiqatlarga shubhani o'z ichiga oladi.

Tanqidiy fikrlash – bu qiziquvchanlik va tadqiqot usullaridan foydalanish. Pedagogika va psixologiyaning vazifasi mustaqil fikrlaydigan va harakat qila oladigan shunday shaxsni tarbiyalashdan iborat bo'lib, bu shaxsning jamiyat hayotida faol ishtirok etishini nazarda tutadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yilgi "Ta'lim sifatini oshirish va yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish to'g'risida" farmoni [1] oliy ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan yangi yondashuvlarni talab qiladi. Talabalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini oshirish, ta'lim jarayonida o'z faoliyatini boshqarish imkoniyatini berish hamda ilmiy va amaliy muammolarni hal etishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola oliy ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash rivojlantirish texnologiyalari, shu orqali ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga yordam berishni maqsad qilib qo'yadi.

Tanqidiy fikrlash va uning oliy ta'limdagi o'rni

Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning o'z fikrlarini mustaqil ifoda eta olishlari va turli muammolarga nisbatan yondashuvlarini kengaytirishga imkon beradi. S. Qodirov va M. To'laganov tanqidiy fikrlashni o'quv jarayonida rivojlantirish usullarini o'rganib, interfaol metodlarning samaradorligini ta'kidlaganlar [2, 3]. Tanqidiy fikrlash o'quvchilarni tahlil qilish, dalillarni o'rganish va asosli xulosalar chiqarishga o'rgatadi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda qo'llaniladigan texnologiyalar Tanqidiy fikrlashni shakllantirish texnologiyasi bilimlarni izlash va mustaqil o'zlashtirishga urg'u berish, talabalarning oldingi tajribasi va bilimlaridan faol foydalanish, o'zaro munosabatlarning barcha darajalarida o'z nuqtai nazarini, o'z pozitsiyasini ifodalashni, fikr almashishni rag'batlantirish, xulosalar, hukmlar, pozitsiyalarni asoslash uchun sharoit yaratish, yangi bilim va tajribani sinab ko'rish va qo'llashga urinishlarni rag'batlantirish kabi xususiyatlarni qamrab oladi. Oliy ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi texnologiyalar muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda:

1. Interfaol metodlar: Bu usullar talabalarning muloqotga kirishishi, hamkorlikda ishlashi va o'z fikrlarini himoya qilishini rag'batlantiradi. S. Qodirovning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, interfaol darslar talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi [2].

2. Muammoli ta'lim texnologiyalari: Muammoli ta'lim jarayonida talabalarga turli murakkab vaziyatlar taqdim etilib, ularni mustaqil yechishga undaydi. Rossiyalik olimlar L. Vygotskiy va I. A. Zimnyaya muammoli ta'limni tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida ta'kidlaganlar [4].

3. Keys-stadi: Keys-stadi usuli talabalarga real hayotiy holatlar asosida tahliliy fikrlash imkoniyatini beradi. E. Ivanovning tadqiqotlariga ko'ra, ushbu metod talabalarning mustaqil fikr yuritish qobiliyatini kuchaytiradi [5].

4. Debat va munozaralar: Talabalarni o'z pozitsiyalarini himoya qilish, tahlil qilish va qarama-qarshi fikrlarni tinglashga o'rgatadi. A. Leontyevning faoliyat nazariyasiga ko'ra, debatlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi [6].

5. Tahliliy yozuv va refleksiya: Talabalar o'z fikrlarini yozma shaklda tahlil qilishi va o'zlarining xulosalarini mustahkamlashi uchun qo'llaniladi. Bu usul talabaning tahliliy qobiliyatini rivojlantiradi. O'zbekiston va MDH olimlarining oliy ta'lim talabalarida tanqidiy fikrlashni oshirish texnologiyalariga oida qarashlari turlicha va barcha qarashlar umumiy tarzda talabalar tanqidiy hulosalar qila olishlari, erkin fikrlash qobiliyatlarining rivojlanishida interfaol metodlar alohida ahamiyatga ega ekanligi batafsil bayon etilgan. S. Qodirov oliy ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy metodlaridan biri sifatida interfaol usullarga e'tibor qaratadi [2]. M.To'laganov tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning psixologik jihatlarini tadqiq qilib, unga metodik yondashuvlarni ishlab chiqqan [3]. L. Vygotskiy muammoli ta'lim texnologiyalarining ahamiyatini ta'kidlab, bu metod talabalarni o'ylashga va tahlil qilishga undashini aytgan [4]. E. Ivanova keys-stadining ta'limdagi rolini tahlil qilib, uning real vaziyatlarda qo'llanilishini chuqur yoritgan [5]. Tanqidiy fikrlash masalasi bo'yicha o'zbek va chet el olimlarining ko'plab ilmiy tadqiqotlari mavjud.

Masalan, Nosirov G'. tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun interfaol usullar va muammoli vaziyatlardan foydalanish kerakligi ta'kidlanadi (8). Uning fikricha, bunday yondashuv talabalarning o'z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantirishga yordam beradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari oliy ta'limda quyidagi afzalliklarni beradi:

Mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatini oshiradi;

O'quv jarayonining samaradorligini oshiradi;

Talabalarni turli vaziyatlarda tezkor va analitik fikrlashga tayyorlaydi. X. Karimov esa tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muammoli vazifalar va amaliyotning ahamiyatini ta'kidlaydi. U, talabalar murakkab muammolarni hal etish orqali tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlarini aniqlagan (9).

Ushbu maqolada tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning metodologiyasi quyidagi yo'nalishlar orqali amalga oshirildi:

1. Nazariy tahlil – Tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy manbalar va tadqiqotlar o'rganildi.

2. Kuzatishlar va eksperimentlar – Oliy ta'lim muassasalarida interfaol o'qitish usullari va muammoli vazifalar orqali talabalar tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini qanday rivojlantirish mumkinligi kuzatildi.

3. Anketalar va so'rovlar – Talabalarning tanqidiy fikrlash darajasini baholash uchun so'rovnomalar o'tkazildi va ularning natijalari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchilar talabalar bilan faol muloqot qilishlari, ularni ilmiy munozaralarda qatnashishga undashlari zarur. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonida ta'lim tizimini takomillashtirishda talabalar o'rtasida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish zarurligi ko'rsatib o'tilgan. (1) Shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ham talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda o'zbek va chet el olimlarining tajribasidan foydalanish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo'llash va yangi metodlardan foydalanish muhimdir. Bu jarayonda interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, murakkab muammolarni hal qilishda talabalarni rag'batlantirish, ularning mustaqil fikrlarini rivojlantirish kerak.

XULOSA

Oliy ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish talabalar uchun faqat akademik yutuqlarni emas, balki ularning amaliy hayotda muhim qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini ham oshirishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qo'llaniladigan interfaol metodlar, muammoli ta'lim texnologiyalari va keys-stadi kabi texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada samarali qilishda katta ahamiyatga ega. Ushbu texnologiyalar talabalarning o'z fikrlarini mustaqil ifoda eta olishlari, analitik yondashuvlarni shakllantirishlari va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishlariga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sifati va yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga oid farmoni bu boradagi sa'y-harakatlarni jadallashtirish zaruratini ko'rsatadi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida innovatsion yondashuvlarni keng qo'llash, darslarni yanada qiziqarli va tahliliy qiladigan metodlarni joriy etish talab etiladi. Bu jarayonida O'zbekiston va MDH mamlakatlari olimlarining tadqiqotlari ko'p yillik tajribalarni o'zida mujassam etgan holda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi muhim yutuqlarni ko'rsatadi. Masalan, S. Qodirov va M. To'laganovning interfaol metodlar bo'yicha olib borgan izlanishlari, Vygotskiy va Leontyevning faoliyat nazariyasiga asoslangan yondashuvlari bu boradagi metodik ishlanmalar uchun zamin yaratadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari oliy ta'limda nafaqat o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi, balki kelajak avlodning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va o'z fikrini asoslab berish kabi qobiliyatlarini shakllantiradi. Bu esa jamiyatning har tomonlama rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi.

Shu sababli, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim tizimida ustuvor yo'nalish bo'lib qolishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2023). Ta'lim sifatini oshirish va yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish to'g'risida farmon. <https://lex.uz>
2. Qodirov, S. (2021). Oliy ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy metodlari. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 10(2), 15-18.
3. To'laganov, M. (2020). Tanqidiy fikrlashning psixologik jihatlari. Toshkent: Ilmiy Nashr.
4. Vygotskiy, L. S. (1986). Psixologik rivojlanishning sotsiokultur yondashuvi. Moskva: Psixologiya nashriyoti.
5. Ivanova, E. (2019). Keys-stadi metodikasi va uning ta'limdagi roli. Oliy ta'lim jarayonida innovatsiyalar jurnali, 8(3), 22-25.
6. Leontyev, A. A. (1977). Faoliyat va shaxs rivojlanishi. Moskva: Nauka.
7. Zimnyaya, I. A. (1988). O'quv jarayonida muammoli ta'lim metodlari. *Pedagogik texnologiyalar jurnali*, 6(4), 12-15.
8. Nosirov, G'. (2020). Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik asoslari. Ta'lim tizimi ilmiy-amaliy jurnali, 7(3), 45-52.
9. Karimov, X. (2019). Talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning metodik yondashuvlari. O'zbek pedagogik tadqiqotlar jurnali, 12(1), 33-40.